

новацій. Принцип прогнозування робить можливим для викладача підбір найбільш ефективних форм, методів та засобів навчального процесу в їх оптимальному поєднанні, суттєво поліпшує як індивідуальну роботу із студентами, так і роботу з творчим колективом.

Отже, процесуально-функціональний аналіз досліджуваного феномена дозволив конкретизувати та виокремити основні принципи мистецької освіти, які зможуть забезпечувати зміст фахової підготовки майбутнього вчителя музики. З'ясовано, що саме на основі особистісно орієнтованого підходу до організації навчально-виховного процесу формуються основні педагогічні принципи мистецької освіти - принцип індивідуалізації, інтерактивної взаємодії учасників педагогічного процесу, створення ситуації успіху, усвідомлення, прогнозування педагогічної діяльності.

Література

1. Сучасний філософський словник / за ред. акад. В.П.Андрущенко. - К: Вища школа, 2003. - 289 с.
2. Бех І. Д. Я як джерело духовного саморозвитку особистості. Педагогіка і психологія. - 2011. - № 3(72). - С.5-16.
3. Козир А.В. Професійна майстерність учителя музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: [монографія] / А. В. Козир. - К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. - 378 с.
4. Музика О.Л. Проектування проблемно-орієнтованих технік ціннісної підтримки розвитку здібностей // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – Частина I. – С.128-135;
5. Педагогіка: Большая современная энциклопедия [Сост .Е.С.Рапацевич]. – Мн.: Соврем. слово, 2005. - 720 с.
6. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Психология человека. – М.: Школа Пресс., 1995. - 384 с.;
7. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. / О.М.Степанов, М.М.Фіцула. - 3-тє вид., доповн. - К.: Академвидав, 2012.-528 с. - (Серія "Альма-матер").

УДК 378+78-044.235+786.2

Ролінська О.Г.

СПОНУКАННЯ ДО РЕФЛЕКСИВНОГО ОСМИСЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕВРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОДНА З ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ЕВРИСТИЧНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті розглядається рефлексія як одна з умов оптимізації процесу евристичного навчання майбутніх учителів музики. Спонування до рефлексії – це педагогічна умова, необхідність якої зумовлено застосуванням евристичних прийомів у самих різноманітних напрямках підготовки студентів.

Ключові слова: рефлексія, спонування до рефлексії, евристичне навчання, евристичні прийоми, самодіагностика.

In the article is examining reflection like one of conditions to optimisation of heuristical training of future musical teachers to heuristic activity. The motive to reflection is a pedagogical condition that necessity to leading to apply heuristical methods in the different directions students preparations.

Keywords: reflection, motive to reflection, heuristic activity, selfdiagnostic.

У комплексі педагогічних умов, що сприяють забезпеченню продуктивності евристичного навчання майбутніх учителів музики, спонування до рефлексивного

осмислення результатів евристичної діяльності відіграє важливу роль. Аргументи щодо необхідності створення цієї умови включають:

а) дотримання визначеної умови дозволяє пов'язати між собою такі компоненти навчального процесу, як мета, зміст, результати. Спонування до самоконтролю, до рефлексії, виступаючи завершальною фазою у цій тріаді, дозволяє сконцентрувати увагу студентів на свідомому застосуванні прийомів евристичної діяльності. Не применшуючи значення інтуїтивних знахідок, вважаємо, що засвоєння прийомів евристичної діяльності має підпорядковуватись і раціональному началу, залежати від дії раціональних факторів. Охоплюючи цикл – мета, зміст, результати, – рефлексія, самоконтроль дає змогу студенту осягнути досягнуте, зроблене, визначитись у здійсненні задуманого, запланованого. Спонування до рефлексії – своєрідний підсумок засвоєння студентами прийомів евристичної діяльності.

б) Опора на процедуру рефлексії дозволяє і викладачам, і студентам мобільно реагувати на характер протікання евристичної діяльності. Дійсно, рефлексія слугує засобом, що дозволяє проаналізувати ефективність застосування евристичних прийомів, з'ясувати позитивні моменти, можливі прорахунки. Рефлексивне осягнення особливостей власної евристичної діяльності допомагає студентам визначитись у взаємовідповідності загальної мети навчання, змісту конкретних навчальних ситуацій, співвіднести задум і специфіку його реалізації. Рефлексія сприяє виокремленню в свідомості студентів тих чи інших труднощів, поточних ускладнень у евристичній діяльності, виявляти приховані і явні причини невдалих дій.

в) Спонування майбутніх учителів музики до рефлексії робить методика застосування прийомів евристичної діяльності у фортепіанному навчанні конкретнішою, підсилює її прикладну спрямованість. Це відбувається завдяки застосуванню рефлексії саме у фортепіанному навчанні. Рефлексія торкається не якихось абстрагованих результатів, а особливостей становлення фортепіанної майстерності студентів. У процесі рефлексії досягається не відсторонене споглядання дії евристичних прийомів. Застосування рефлексії в контексті фортепіанного навчання, концентруючи увагу студентів навколо його проблем, спрямовує дію евристичних прийомів на досягнення успіхів саме у піаністичному зростанні. Рефлексія стає засобом пошуку підстав для фахового удосконалення, для поліпшення гри на фортепіано.

г) Рефлексія сприяє вичлененню із загальної мети евристичного навчання його мікроцілей. Виокремлення конкретніших завдань дозволяє уникнути розосередженості, мимовільного відходу від загальної мети, своєчасно спрямувати навчання гри на фортепіано у потрібному напрямку. Процес поточної роботи нерідко затуляє в свідомості студентів основне. Увага до оволодіння евристичними прийомами розосереджується. Рефлексивний супровід навчання дозволяє своєчасно скоригувати навчання, загострити сприйняття мікрometri кожного аспекту чи моменту навчання, підпорядкувати часткове головному.

д) Реалізація рефлексивної здатності студентів переводить на якісно новий рівень процес оволодіння прийомами евристичної діяльності. Самоаналіз, самоконтроль, самооцінка виявляються стимулом до усвідомленої роботи, до самостійного орієнтування у проблемах. Здійснення рефлексивних процесів активізує творчі підходи студентів до навчання, спонукає їх до осмисленого конструювання власної навчальної діяльності.

Визначені аргументи вказують на прямий зв'язок рефлексії із досягненнями в галузі евристичної діяльності.

Зміст рефлексії щодо застосування прийомів евристичної діяльності полягає у переході неочевидного для студента, неявного знання у логічно виважені, продумані дії. Рефлексія в даному випадку – це звертання до самоаналізу, до інтроспекції власної евристичної діяльності. Рефлексія – засіб усунення у майбутніх учителів музики сумнівів у доцільності евристичних дій, засіб усвідомленого підходу до евристичного навчання. Результат рефлексивного осягнення евристичних дій – їх пристосування до власної індивідуальності, застосування у відповідності із власними потребами.

Рефлексивне осмислення на уроках фортепіано має стосуватись таких аспектів евристичної діяльності як пізнання змісту художніх образів у розучуваних творах. З теорії музикознавства відомо, що зміст художніх образів – явище неоднозначне. Композитор вкладає в образ власне відчуття світу, притаманні йому переживання, найтонші нюанси оцінного ставлення до навколишнього. Студент, що приступає до вивчення музичного твору, має знайти «ключ» до розкриття закодованого у нотній символіці змісту, спираючись на власну уяву, інтуїцію, тощо, розшифрувати, з'ясувати зміст переживань, що складають смислове ядро музичного образу. Зрозуміло, що досягнення художнього змісту твору може мати безліч варіантів. Знайти те, що співвідноситься із власним світовідчуттям студента, відкрити ті думки і переживання, які вклав композитор у твір і які водночас виражають особливості притаманних саме цьому студенту думки і переживання, якраз і допомагає рефлексивний супровід дій мистецької евристики.

Рефлексія виступає також компонентом художньо-творчого інструментарію створення виконавської трактовки музичного твору. З теорії піанізму (Г. Курковський, С. Савшинський, Г. Нейгауз та ін.) відомо, що інтерпретація музики включає поряд із об'єктивним відтворенням задуманого композитором, і власні відчуття, власне переживання музики. Отже, студент має визначитись не тільки в об'єктивних характеристиках художнього образу розучуваного твору, а і знайти, «почути в собі» відгук на створене композитором, «підслухати в собі» сокровенне – те, що викликане музичним образом. Було би невірним, оминаючи рефлексивне заглиблення у музику, спонукати студента до переживання змісту твору і його виконавського відтворення.

Музичною педагогікою давно засуджено «натаскування», тобто нав'язування учням тих художніх відчуттів, які притаманні педагогу і не є характерними для учнів. Водночас проблеми рефлексивного заглиблення до художнього образу, роль рефлексії в інтерпретаторському усвідомленні музики не знайшли поки що широкого розгляду. Між тим рефлексія – необхідний засіб інтерпретаторського тлумачення музики, тим більше, якщо йдеться про застосування евристичних, пошуково-творчих підходів.

Відкриваючи нові моменти в музичному образі та прагнучи відтворити їх у власній трактовці, виконавець не може обійтись без рефлексії. Здатність до рефлексії – запорука мистецького відкриття, і не тільки в композиторській, а і в інтерпретаторській творчості. Тому прагнення викладача залучати студентів до застосування евристичних прийомів у процесі опанування фортепіанного мистецтва не може оминати опору на рефлексивні важелі навчання.

До феномену рефлексії апелюють такі різновиди інтерпретації як створення її плану і пошук відповідних засобів виразності. Усвідомлення змісту музичного твору і рефлексивне його досягнення – необхідний аспект роботи студентів у класі фортепіано. Наступний крок – конструювання плану інтерпретації і пошук відповідних виконавських засобів виразності для його втілення. Застосування прийомів мистецької евристики в цьому різновиді фортепіанного навчання студентів не викликає сумніву. Найсуттєвіші з них – пошук, перебирання різних варіантів. Варіантному тлумаченню підлягають вибір загальної композиції виконавської інтерпретації музики (розміщення головної і часткових кульмінацій у процесуальному розгортанні твору, особливості забезпечення цілісності відтворення музичного образу шляхом акцентуації, агогіки тощо, вибір окремих деталей виконання – тембрового забарвлення, динамічних відтінків, ритмові нюанси, темпові знахідки і т.п.).

У створенні варіантів загальної архітектоніки інтерпретації пошук окремих виконавських засобів виразності може відбуватися як в уяві музиканта, так і в реальному звучанні. Варіанти загального виконавського плану студент може виношувати в уяві і може це робити, сидячи за інструментом. Але і в першому, і в другому випадку рефлексивне осмислення варіантного тлумачення музики студентами є неодмінним компонентом діяльності. Заглиблюючись до власних відчуттів, студент створює, порівнює художні варіанти і робить остаточний вибір. Рефлексія – необхідний супутник евристичних підходів, що застосовується майбутніми учителями музики в процесі інтерпретації музики.

Застосування прийомів евристичної діяльності стосується самих різних аспектів підготовки студентів. Отже, і спонукання до рефлексії – педагогічна умова, необхідність якої зумовлено застосуванням евристичних прийомів у самих різноманітних напрямках підготовки студентів. Одним із них, що визначають специфіку фортепіанного навчання в педагогічних освітніх закладах, є формування у майбутніх учителів музики здатності до виконання музики в шкільній аудиторії. Як зазначає Г. Падалка, демонстрація музичних зразків перед учнями потребує від учителя-виконавця особливих умінь, умінь враховувати вікові особливості музичного сприйняття і відповідним чином коригувати як виконавську інтерпретацію, так і словесні пояснення щодо музичних образів. Залучаючи студентів до розучування і виконання творів зі шкільної програми, викладач має змогу «підключити» евристичне мислення студентів, а для його оптимізації спонукати їх до рефлексії.

Про можливість різних підходів до створення виконавської інтерпретації вже зазначалось. Їх принципова основа зберігається і в процесі оволодіння студентами виконання музики для дітей. Дійсно, інтерпретація навіть нескладної дитячої п'єси може містити кілька варіантів. Наприклад, у виконанні «Маршу дерев'яних солдатиків» учитель залежно від потреб навчання (пояснення щодо особливостей тричастинної форми чи специфіки музичного образу тощо) має відповідним чином підкреслити у виконанні легке *staccato*, яскраву чіткість ритму чи динамічно відтінити середню частину від крайніх, звичайно, у межах хорошого смаку. Тож і студенти, опановуючи мистецтво виконання музики для дітей, отримують простір для рефлексивного осягнення евристичної діяльності. Інакше кажучи, варіантність тлумачення музичних образів у виконанні музики і перед дорослою, і перед дитячою аудиторіями потребує рефлексивного осягнення інтерпретації.

У процесі складання словесних пояснень до музичних образів під час їх демонстрації поряд із варіантними підходами виникає потреба у застосуванні адаптації музикознавчих текстів до можливостей дитячого сприймання. Рефлексія в даному випадку виступає важливою умовою віднайдення оптимальної адаптації. Щоб включити механізми рефлексивного осмислення власних дій, викладач рекомендує студентам ставити перед собою питання типу: «Чи зрозуміють діти підготовлений мною текст?», «Чи я зуміла підкреслити найцікавіші моменти?», «Можливо, мені не вдалось поєднати наукову основу пояснення і доступність, легкість словесного викладу» і т.п. Постановка питань рефлексивного типу має супроводжувати не тільки процес підготовки до спілкування зі школярами, а і його наслідки. Студенти після проведення музично-практичних занять з учнями можуть задатись таким питанням, як: «Чи вдалось мені захопити дітей музикою?», «В чому мої прорахунки у підготовці до занять?», «Завдяки яким моментам розповіді про музику вдалось зібрати слухацьку увагу учнів?» і т.п. Загалом, рефлексивне осмислення результатів фортепіанної підготовки сприяє її оптимізації у евристичному плані.

Проаналізуємо ще один різновид фортепіанного навчання, де рефлексивне осмислення евристичних дій студентами може мати суттєве значення. Йдеться про збереження творчого самопочуття в процесі публічної виконавської діяльності. Ми стверджуємо, що рефлексія і тут слугує підґрунтям для ефективного застосування прийомів евристики. Не регламентованість ситуації музичного виступу «на людях» спричиняє необхідність пошуку, відкриття і пристосування для себе способів збереження творчого самопочуття. На тлі відомих, апробованих прийомів самонавіювання, студент-виконавець має створити й апробувати притаманне саме йому, не тільки відібрати з уже відомих, а й самому знайти засоби емоційного самоуправління. Такий ракурс евристичних дій загострює необхідність у рефлексії. Поза самоаналізом, інтроспекцією внутрішніх важелів, що спричиняють той чи інший характер самопочуття під час виступу, неможливо сконструювати оптимальний його перебіг. Тільки занурившись у глибини власного відчуття ситуації, можливо спробувати віднайти ту лінію поведінки на сцені, той спосіб її емоційного забарвлення, що відкриє шлях до публічного успіху.

Наведемо приклади самопитань, розроблені нами в процесі дослідження, що спрямовані на активізацію евристичного мислення студентів у процесі підготовки до оприлюднення результатів фортепіанного навчання: «Що важливіше для мене – заграти без

помилки чи донести художній образ до слухачів?», «На яких моментах я маю зосередити увагу – на динамічній композиції образу, яскравому виконанні ритму, на темповій стабільності тощо?», «Що я відчував(ла) після минулого успішного виступу?» (Піднесення, радість, задоволення і т.п.), «Які прийоми допомагали мені під час минулих виступів? (Зосередження на образі, активізація впевненості в собі шляхом самонавіювання і т.п.)», «Що особливо мені вдавалось у минулих виступах рефлексивної діяльності потребує також відповідної організації дій студентів. Для того, щоб самоаналіз, самопізнання майбутніх учителів музики було продуктивнішим, важливо передбачити оптимальне чергування видів рефлексивної діяльності, упрядкувати їх. У процесі дослідження встановлено, що самодіагностика має стати основою рефлексії в галузі застосування евристичних прийомів. Здатність до продукування ідей у майбутніх учителів музики спирається на уміння з'ясувати власні можливості, аналізувати переваги і вади власної евристичної діяльності, передбачати особливості застосування прийомів евристики наперед. За нашою класифікацією найпродуктивнішими аспектами самодіагностики є: стартова самодіагностика, поточна самодіагностика, прогностична самодіагностика. Дослідження сутності кожної з них привело до таких висновків.

Стартова самодіагностика спрямовується на визначення не тільки труднощів у застосуванні евристичних прийомів, а, і, головним чином, причин виникнення цих труднощів. Студенти мають бути свідомі того, які особливості їх попередньої підготовки, які характерні риси їх творчих здібностей, загальної культури тощо ускладнюють застосування евристичних прийомів, знижують їх ефективність. Типові самопитання: «Чого мені бракує для виконання евристичного завдання?», «Які саме труднощі гальмували мою евристичну діяльність?», «Чому не було досягнуто бажаних результатів евристичного характеру?».

Поточна самодіагностика передбачає визначення студентом мікрорезультатів навчання і їх зіставлення із характером застосування евристичних прийомів. Поточна самодіагностика дозволяє детальніше проаналізувати труднощі евристичної діяльності саме для цього студента, наповнює конкретикою рефлексивний процес. Крім того, поточна самодіагностика слугує засобом своєчасного виявлення недоліків або фіксує увагу на кращих моментах застосування евристичних прийомів.

Прогностична самодіагностика має на меті визначення наперед характеру протікання евристичної діяльності, який би враховував особистісні можливості студентів. Викладач має спонукати студентів до постановки перед собою подібного роду питань: «Де, на якому етапі розучування твору застосування евристичних прийомів особливо виправдане?», «Як краще мені особисто організувати евристичну діяльність при відпрацюванні певних технічно-виконавських ускладнень?», «У подоланні яких піаністичних труднощів саме мені допомогла б евристична діяльність?».

Самодіагностика стартового, поточного і прогностичного характеру охоплює повний цикл дій – від початку до кінця, від першої до завершальної стадії. Дотримання цієї організації рефлексивної діяльності сприяє ефективному засвоєнню студентами евристичних дій.

Література

1. Душний А. Активізація творчої діяльності майбутніх учителів музики // Педагогіка і психологія професійної діяльності. – 2005. – № 5. – С. 73-79.
2. Міхаськова М.А. Формування фахової компетентності майбутніх вчителів музики: Автореферат дис... канд. пед. наук. – К., 2007. – 19 с.
3. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
4. Сегеда Н.А. Підготовка майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2002. – 20 с.